

ПОВІДОМЛЕННЯ

IN MEMORIUM

Іван Дзюба у спогадах співробітників ЕСУ

Владислав Муха

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, Київ,
Україна
Email: esu@esu.com.ua

Світлана Очеретянко

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0001-6210-7872
Email: ocheretianko@nas.gov.ua

Руслан Пилипчук

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0001-7872-2191
Email: pylypchuk-ruslan@nas.gov.ua

Олег Савченко

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0003-1298-154X
Email: savchenko.o@nas.gov.ua

Резюме

Повідомлення присвячено пам'яті Івана Михайловича Дзюби, громадського діяча, літературознавця, співголови Головної редакційної колегії "Енциклопедії Сучасної України", який на 91-му році життя відійшов у вічність.

Ключові слова

Іван Дзюба, Енциклопедія Сучасної України, ЕСУ, НАН України.

The Encyclopedia Herald of Ukraine

2022. Vol. 14

DOI: 10.37068/evu.14.6

Article history:

received 16/07/2022
accepted 12/12/2022
published 15/12/2022

Citation: Mukha, V., Ocheretianko, S., Pylypchuk, R., Savchenko, V. (2022). Ivan Dziuba by the memories of EMU's editorial members. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 14, 96-100. <http://doi.org/10.37068/evu.14.12>

© 2022 Authors

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution licence, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)
ISSN 2707-000X (online)

Ivan Dziuba by the memories of EMU's editorial members

Vladyslav Mukha

NASU Institute of Encyclopedic Research, Kyiv, Ukraine
Email: esu@esu.com.ua

Svitlana Ocheretianko

NASU Institute of Encyclopedic Research, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6210-7872
Email: ocheretianko@nas.gov.ua

Ruslan Pylypchuk

NASU Institute of Encyclopedic Research, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7872-2191
Email: pylypchuk-ruslan@nas.gov.ua

Oleh Savchenko

NASU Institute of Encyclopedic Research, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1298-154X
Email: savchenko.o@nas.gov.ua

Abstract

The communication is dedicated to the memory of Ivan Dziuba, a public influencer, literary critic, co-chairman of the main editorial board of the Encyclopedia of Modern Ukraine who passed away at the age of 91.

Keywords

Ivan Dziuba, Encyclopedia of Modern Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

22 лютого 2022 року зупинилося серце співголови Головної редакції Енциклопедії Сучасної України, академіка НАН України, Героя України Івана Дзюби. Колектив Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, члени Головної редакції ЕСУ та численні її автори планували провести в останню путь свого наставника й колегу. Він був одним з натхненників підготовки й видання Енциклопедії Сучасної України, в якій мріяв подати весь обшир правдивих знань про нашу Державу.

24 лютого об 11-й годині мала відбутися громадська панахида, але о 5-й ранку війська РФ вдарили по українських містах і розпочали загарбницький наступ. Зрозуміло, що довелося змінювати заплановані заходи щодо поховання Івана Михайловича. “Руський мір”, з яким усе свідоме життя боровся Іван Дзюба, як завжди, підступно й підло завдав нового удару – не дозволив нам гідно вшанувати Великого Українця, для якого загальнолюдські цінності – свобода, рівність, братерство – були понад усе, бо їх не можна утверджувати там, де є нерівність націй. Ця думка Івана Дзюби – наскрізна для всієї його творчості: від пристрасних полемічних виступів у кінотеатрі “Україна” на прем’єрі “Тіні забутих предків” та в День пам’яті у Бабиному Яру до сторінок праці

“Інтернаціоналізм чи русифікація?”, що стала маніфестом українського шістдесятництва й поширилася в перекладах усіма основними мовами світу. Все своє життя Іван Дзюба самовіддано працював для розвитку України, мріяв, щоб вона ввійшла в коло європейських держав рівноправною, багатого та справді вільною.

Нам випала честь і привілей працювати з Іваном Дзюбою, знати його не лише як талановитого вченого, публіциста, а й щирю людину, здатну завжди зрозуміти й прийти на допомогу. Звістка про його смерть спричинила невгамовний біль усім, це тяжка втрата для наукової спільноти не лише України, а й усього світу.

Після Перемоги ми обов’язково віддамо шану Іванові Михайловичу: проведемо конференцію, видамо спогади, а нині згадаймо його щирим і теплим словом!

Минулого року до 90-річчя Івана Михайловича готували привітання¹. Ідея директора Інституту Миколи Железняка була така, щоб кожен зі співробітників, а також членів редакційної колегії Енциклопедії Сучасної України та найактивніших авторів написали короткий, навіть дуже короткий есей на тему “Я і Дзюба”, тобто фактично відповіли на питання: коли я почув(-ла) про з Івана Михайловича, познайомився(-лася) з ним, як я б його схарактеризував(-ла), що він для мене значить, як я розумію значення й роль Дзюби в історії та сьогоденні України.

Так сталося, що ніхто з редакторів та інших працівників Інституту не подав свій допис. І це не тому, що нам не було чого написати, згадати чи побажати Іванові Михайловичу. Одним словом, так трапилось... Кожен із нас сподівався, що ще буде час, що попереду 95-літній, а то й 100-літній ювілей. У НАН України закріпилася думка, що, наслідуючи Бориса Патона, великі науковці житимуть довго, і ми, порівняно молоді, – встигнемо. Окрім того, ми знали, що Іван Михайлович не любив святкування, ювілейних відзначень, він, зазвичай, ніколи не приходив до редакції ЕСУ у свій день народження. Щоправда, він не так часто загалом приходив на Терещенківську, 3, де розміщується наш Інститут. Але коли приходив, то, звісно, завжди заходив до редакторської, розпитував про роботу, радів нашим успіхам, турбувався, щоб ми не забували відпочивати від комп’ютера, пояснював, коли потрібно робити перерви і які вправи, щоб не втомлювалися очі. Ми трохи ніяковіли, коли він приходив, як-не-як – академік, Герой України, лауреат Шевченківської премії, жива легенда, однак у Дзюби не було ані крихти якоїсь зверхності чи неприступності. Він особисто підготував для нас невеличку пам’ятку і важливі правила, з якими часто стикаються редактори. Час від часу, особливо на свята, Іван Михайлович приносив для редакторів цілий пакунок смаколиків, але це були не цукерки чи печиво, а фрукти та ягоди.

Світлана Очеретянко

Усі, хто отримав гуманітарну освіту, чув про Івана Дзюбу, бо це знакова постать української культури, відомий літературознавець, шістдесятник, захисник української мови. Уперше я побачив Івана Михайловича в далекому 1997 році, коли почав працювати в Координаційному бюро Енциклопедії Сучасної України (КБ ЕСУ) – предтечі Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. Звісно, для мене, студента 2-го курсу філологічного факультету Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, це було значною подією, щоправда, робота в КБ ЕСУ дала можли-

¹<https://doi.org/10.37068/evu.13.6>

вість мені познайомитися й спілкуватися з багатьма знаковими постатями України кінця ХХ – початку ХХІ століття. І хоча це спілкування не було таким частим, однак, я певен, що воно не минуло даремно.

Для молодого людини, що народилася й виросла в селі, Іван Дзюба був певним взірцем, адже він також народився у невеликому селі в робітничій родині, закінчив малопrestiжний педагогічний інститут у Донецьку, однак зміг стати одним із найерудованіших інтелектуалів України. Іван Михайлович писав статті для Енциклопедії Сучасної України, на жаль, не так багато, як би хотілося, однак ми розуміли його переобтяженість іншими справами чи то в Комітеті з Шевченківської премії, чи то у Відділенні літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, де довгий час був академіком-секретарем, а ще підготовка низки розділів до колективних праць, зокрема “Історії української літератури” та “Історії української культури”. Окрім того, кожного року Іван Дзюба видавав принаймні одну, а то й декілька власних книг. Недовгий період він брав читати верстку томів ЕСУ. Це була підготовка кількох перших томів, а ми, звісно, ще не мали редакторського досвіду, тому зауваження Івана Михайловича були для нас важливими й корисними. Однак пізніше потреба в читанні верстки співголовою редколегії ЕСУ відпала. Звісно, він і пізніше читав статті, але вже побіжно і основну увагу звертав на бібліографію, намагаючись майже до кожної статті, особливо загальної чи присвяченої важливій персоналії, додати те чи інше джерело. Часто це були газетні чи журнальні публікації. Іван Дзюба, читаючи періодику, робив виписки чи вирізки й передавав їх до редакції, аби ми могли поповнити пристатейну літературу. Саме він наполіг, щоб редакція залучила до співпраці співробітників Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського для доповнення бібліографії до статей.

Нам доводилося редагувати статті Івана Михайловича, окремі з яких не завжди “вписувалися” в енциклопедичний формат. Пояснювалося це двома чинниками: 1) здебільшого це були не спеціально підготовлені для ЕСУ статті, а перероблені з раніше надрукованих у часописах чи книжках; 2) Іван Дзюба від першого тому ЕСУ часто повторював, що вона має бути розлогою і на відміну від УРЕ “не залізобетонною”, тобто з вільним викладом, з певним авторським стилем. Звісно, що це трохи суперечить концепції енциклопедичної статті, у побудові якої є свої норми й правила. Однак наш керівник Микола Григорович Железняк просив нас особливо не втручатися в статті Івана Михайловича, не перероблювати їх, підганяючи під шаблон (у хорошому розумінні цього слова), прийнятий в ЕСУ.

Ми були дещо здивовані, коли Іван Михайлович сам зголосився підготувати статтю про Академію наук України (ми лише допомогли йому зробити таблиці, схеми та перевірити їх наповнення), а ще про Башкортостан. Те, що він написав для ЕСУ про Мустая Каріма, зрозуміло: у часи опали він багато вивчав творчість знаних письменників радянських республік і писав про них, однак стаття про країну – це інша справа. Вона вийшла ґрунтовною, інформативною, Іванові Михайловичу вдалося висвітлити всі аспекти, що подаємо в статтях такого типу в ЕСУ.

Олег Савченко

Серед рис характеру Івана Михайловича мені імponує насамперед його інтелігентність. Хоч нині багато хто відмовляється від цього слова, вважає, що треба вживати інтелектуал замість інтелігент. Однак, на мій погляд, це не зовсім тотожні поняття. Те, що Іван Дзюба – інтелектуал, це не викликає жодного сумніву. Інша справа, поди-

ву гідна, як він у непростих життєвих умовах зміг нагромадити такі фундаментальні знання в багатьох сферах!

Інтелектуалів немало було в минулому, є й сьогодні, не завжди можемо про них сказати, що вони при цьому ще й інтелігенти. Звісно, що я говорю не про класову теорію, що ділила всіх людей радянського суспільства на робітників, селян та інтелігенцію, а маю на увазі внутрішній світ людини, систему її цінностей, модель поведінки, демократизм, людяність, глибоку повагу до інших, відчуття справедливості та інші гідні риси, притаманні кращим представникам людства. Було приємно працювати з такою людиною, в якій органічно поєднувалися інтелект та інтелігентність.

Руслан Пилипчук

Усі знають, що Іван Дзюба обожнював книги. Не можу твердити однозначно, але думаю, що не помилюся, коли скажу, що вони були для нього найкращим подарунком. Мені здавалося, що коли він бачив у когось книгу, якої в нього не було, то заздрих. В оселі Івана Михайловича було вже так багато літератури, що частину книг, що йому дарували, він зберігав у своєму кабінеті в Інституті енциклопедичних досліджень. Коли книг зібралось чимало, а головне – на дачі в Рудиках не було Марти Володимирівни, дружини Івана Михайловича, він вирішив забрати книги з кабінету й завезти на дачу. Це була своєрідна таємна операція, яку ми успішно здійснили. Не знаю, чи вдалося Іванові Михайловичу приховати від дружини факт поповнення бібліотеки в Рудиках, однак того дня він був щасливим, що його книги з ним, під рукою, бо тоді він уже майже не приходив до Інституту, багато, особливо влітку, жив і працював на дачі. Іван Михайлович показав нам своє помешкання, розповів, що Марта Володимирівна особисто, не будучи архітектором, розробила його проект.

Про Івана Дзюбу я почув, навчаючись на історичному факультеті педагогічного інституту в Чернігові. На жаль, я тоді не читав його робіт і навіть не думав, що буду з ним знайомий і працюватиму в одному Інституті. Простота й доступність, якщо можна так сказати, були рисами його характеру, а ще скромність, відсутність будь-якої зірковості, хоча це була людина-легенда. Багато хто був щасливий, що хоч раз побачив його, між тим мені ж поталанило протягом років співпрацювати з Іваном Михайловичем.

Владислав Муха